

VİKTOR GRİGOROVIÇ'İN İSTANBUL VE BALKAN YARIMADASINI KAPSAYAN GEZİSİ

Melihat Pars*

Özet

1844-1845 yılları arasında Viktor Grigoroviç'in Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan Yarımadasına yaptığı yolculuklar ve bu esnada yaptığı araştırmalarını topladığı "Avrupa Türkiye'sine Yapılan Yolculuğa İlişkin Notlar" isimli kitabının incelenmesi sonucu ünlü Rus bilim adamının Bulgar kilise kütüphanelerinde bulunduğu eski el yazmalarıyla ilgili yorumları ve araştırmaları dikkate değerdir. Özellikle Yunan Kilisesinin Bulgar Halkı üzerinde baskı kurma yöntemlerine eleştirel bir bakış açısı getirirken Bulgar Halkına yapılan bu haksızlığın düzeltilmesi yönündeki görüşleri ve çabaları onun Slavlık bilinci konusunda ne denli hassas davrandığını ortaya koyar. Eserde Rus gezgini V. Grigoroviç'in Balkan Yarımadası'nı seyahati esnasında oradaki Türklerle ilgili olumlu bakış açısı da ayrıca dikkate değerdir. Gezdiği birçok şehirde Osmanlı görevlileri tarafından son derece olumlu karşılanması ve gereken yardımların esirgenmeden tarafına verilmesi Rus gezginciye son derece duyulandırır.

Anahtar sözcükler: Osmanlı, Türk, Bulgar, Rus gezgin, Bulgar Kilisesi, Eski Elyazmaları Sofya, Slavlık.

Abstract

Viktor Grigorovich's Travel Covering Istanbul and Balkan Peninsula

Travels of Victor Grigorovich between the years 1844 and 1845 to Balkan Peninsula belonging to Ottoman Empire and his comments and research concerning the old paleographs he had found in Bulgarian churches collected in his book "Notes About the Travel in European Turkey" are notable. While taking a critical point of view on the efforts of Greek Church on Bulgarian people in particular, his

* Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Bulgar Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

opinions and efforts for the correction of the injustice done to Bulgarians shows how keen he was about the awareness of being a Slav. Furthermore, the positive opinion of the Russian traveler V. Grigorovich about Turks he met during his travels in Balkan Peninsula is also notable. Extremely positive attitude of the Otoman officials in the towns he had traveled, and giving of the aid he needed then without limitation had touched the Russian traveler much.

Key words: *Otoman, Turkish, Bulgarian, Russian traveler, Bulgarian Church, Old Paleographs, Sofia, bein a Slav.*

Osmanlı hakimiyeti döneminde Osmanlı topraklarını gezen ve anılarını kaleme alan dünya gezginleri arasında Rus gezginlerinin de anıları dikkate değerdir. Viktor İvanoviç Grigoroviç de Rus gezginleri arasında Osmanlı topraklarını gezip anılarını kitap haline getiren önemli isimlerden biridir

1815-1876 yılları arasında yaşayan Grigoroviç Rusya'daki Slav Filolojisinin kurucularından biridir. Moskova ve Kazan üniversitelerinde uzun yıllar profesörlük yapmış Rus dilbilimcisi ve Slavist'tir. Üniversitedeki öğretim üyeliği dışında bir diğer önemli yönü yukarıda da belirtildiği gibi 1844-1845 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan Yarımadasına yaptığı yolculuklar ve bu yolculuklarıyla ilgili yazdığı *Avrupa Türkiye'sine Yapılan Yolculuğa İlişkin Notlar* ("Очерк путешествия по Европейской Турции") eseridir. Rus gezgin bu yolculuklarında özellikle Bulgar halkının kültürel geçmişi tüm ayrıntılarıyla araştırmaya ve incelemeye özen gösterir. İstanbul ve diğer tarihi merkezlerde Eski Bulgar kültürünün gelişim sürecini inceler çünkü Grigoroviç Bulgar halkına dolayısıyla Bulgar kültürüne yakından ilgi duyan bir bilim adamıdır.(Raykov , 1983: 305).

Balkan topraklarına yapacağı yolculuktan önce hazırladığı plana göre öncelikle Bulgarların kökeniyle ilgili bilgilere ulaşır ve manastır ile kiliselerde var olan eski Slav el yazmaları hakkında bilgi toplar. Ayrıca kendisinden önce bu toprakları gezen M.O. Bodyanskiy ve İ.İ. Sreznevskiy gibi Rus gezginlerin yazdıklarını da inceler. Rus gezginlerin eserlerini okuduktan sonra yolculuk planını değiştirir. Önceki planına göre Balkan Yarımadası'ndan önce Prag, Zagreb, Trieste ve Venedik'i ziyaret etmeyi düşünür, ancak yolculuğunun hareket noktası olarak İstanbul'u seçer ve 15 ay sürecek araştırmalarına da buradan başlar. Yolculuğun uzun ve zor bir süreç olmasına rağmen Grigoroviç güçlü araştırma isteği sayesinde kendine belirlediği hedefe en sonunda ulaşmayı başarır.

Hareket noktası olarak belirlediği İstanbul'a 22 Ağustos 1844 yılında varır. 16 gün kaldığı İmparatorluk başkentinde Patrikhane kütüphanesi matbaasıyla ilgili şu bilgileri not eder: "Odesa'yı 20 Ağustos 1844 yılında terk ettikten sonra 22 Ağustos'ta gemiyle Konstantinopol'e vardım... Seçkin başkentte zamanımı, yapacağım yolculuğa hazırlanarak geçirdim... 16 gün

içinde çarlar şehrinin birçok yerini gördüm...” (Raykov, 1983:415) İstanbul Patrikhanesinin matbaasında kilise Slavca’sı ve Bulgarca kitapların basılmasından duyduğu memnuniyeti dile getirirken, matbaada 19. yüzyıl Bulgar Uyanış tarihinin önemli kişiliklerinden Yoan Dmitrieviç¹, İlarion Makariopolski² ve Gavril Krısteviç³ tarafından çevrilen kitapları görür.

8 Eylül 1844 yılında İstanbul’u terk ederek Selanik’e gider. Selanik’ten bir an önce Aynaroz manastırlarına ulaşabilmesi için Osmanlı yetkilileri tarafından çıkartılan engellerin aşılmasında Metropolit Yeremiy ve Rus Konsolosu Mustaksidi’nin yardımlarını ister. Burada Avusturya Konsolosu Mihanoviç’le de tanışır. Mihanoviç’ten Zograf Manastırında Glagolitik alfabeyle⁴ yazılan çok değerli Slav elyazmalarının olduğunu öğrenir.

Grigoroviç 1845 yılının Şubat ayında Aynaroz manastırları olan Zograf, Vatoped, İver ve Hilendar manastırlarını ziyaret eder ve titiz bir şekilde yüzlerce elyazmasını inceler: “Aynaroz manastırlarının toplam sayısı 20’dir onlara bağlı 10 keşiş yurdu ve 400 tane inziva hücresi vardır... Kendi içlerinde bir yönetim sistemleri vardır. Manastırların tamamı baş papazın yönetimindedir, manastırlara bağlı ikinci gruptaki yurtlar ve inziva kulübeleri diğer birkaç ruhaninin yönetimindedir... Kendi sınırları içinde bulunan her manastırın ayrıca bağımsızlığı vardır ve kendine ait yöneticiler tarafından yönetilir...” (Raykov, 1983:417) diye anlatmaktadır buradaki yönetim sistemini.

Zograf Manastırında Grigoroviç Ortodoks ruhanisi Anatoliy’in özel kütüphanesinde St. Petersburg bit pazarından satın aldığı çok sayıdaki değişik kitap hakkında bilgi alır. İlk başlarda Grigoroviç’e karşı mesafeli davranan manastır yöneticileri ve görevlileri zaman içinde manastırlardaki kilise elyazmaları ve diğer değerli kitaplar hakkında daha ayrıntılı bilgiler verip yardımcı olmaya çalışırlar: “Her geçen gün iyi niyetli din adamlarının bana karşı olan mütevazı davranışları çoğalıyordu ve onların güvenini kazandıkça araştırmalarıma yardımcı olacak kitaplar sunmaktan çekinmiyorlardı...”(Raykov, 1983:418).

¹ Yoan Dmitrieviç, Ohri doğumlu, 1844 yılında kurulan Heybeliada Ruhban Okulu’nda Kilise Slavca’sı dersleri veren ve Bulgarca’ya çeviriler yapan bir aydın.

² İlarion Makariopolski (1812-1875), Elena doğumlu ve Fener Rum Patrikliğine karşı yürütülen bağımsız Bulgar kilisesi mücadelesinin önde gelen ruhani liderlerinden biri. (Bkz. *İlarion Makariopolski – mitropolit Trnovski*, Sofya, 1925).

³ Gavril Krısteviç (1817-1898), Kotel (Kazan) doğumlu, uzun yıllar Osmanlı bürokrasisinde görev almış, ayrıca 1886’da Doğu Rumeli eyaletinin valiliğine getirilmiş bir kişilik. (Bkz. *Reçnik na bulgarskata literatura*, 2 tom, s. 265, Sofya, 1977).

⁴ Glagolitik alfabe – 9. yüzyıl ortalarında Kiril ile Metodiy kardeşlerce yaratıldığı kabul edilen ve bunun temelinde daha sonra bugün Kiril adıyla bilinen alfabe geliştirilmiştir. (Bkz. Kiril Mirçev – *Starobulgarski ezik*, Sofya, 1956).

Hilendar Manastırındaki kütüphane Rus gezginin beklentisi doğrultusunda değildir. Ünlü Hilendar Manastırında eski elyazmaları ve zengin kütüphaneye karşılaşmayı bekler ancak düşündüğü gibi olmaz. Manastırda keşişlerin kişisel belgelerinin saklandığı gizli bölmelere girmesine izin verilir. Burada 200'den fazla kitabı inceleme fırsatı bulur. Ayrıca manastır mutfağının yanında bulunan odada 150'ye yakın eski Slavca yazıyı da inceler. Manastırda var olan 100 yakın yaldızlı mühür içeren ve çarlar tarafından verilen nişanları da gözden geçirir. Hilendar Manastırının tavan katında bulunan 20 elyazmasının bakımsızlıktan çürümmesine çok üzülür. Sözü edilen 20 elyazması manastırda var olan tüm elyazmalarının ve eserlerin en eskileri ve en değerli belgeleridir. Fakat ne yazık ki 8 tanesi tamamen çürümüş ve hiç okunamaz haldedir. Geriye kalan 12 el yazmasında İncil'den alıntılar ve dinsel içerikli şiirler yer alır. Sonuç olarak bu değerli manastırda var olan eski Slavca eserlerin büyük bir bölümü nemden ve bakımsızlıktan çürümüş, bir bölüm kitaplar da başka kütüphanelere taşınmıştır. Örneğin 13. ve 14. yüzyıllara ait elyazmaları Hilendar Manastırından alınıp Moskova kütüphanelerine götürülmüştür. Kimler tarafından ve neden manastırdan götürüldüklerine dair herhangi bir bilgi mevcut değildir. Grigoroviç özellikle Zograf ve Hilendar manastırlarında var olan eski eserleri inceledikten sonra 1845 yılının Nisan ayında tekrar Selanik'e döner.

Rus gezgine göre Selanik bir Slavist için hiç de ilgi çekici bir şehir değildir: "Burada Kiril ve Metodiy'le ilgili bazı izlerin olup olmadığını öğrenmek istedim... Bu amaçla uzak geçmişten kalan kiliseleri, bir Yunan ve bir Musevi okulunu ve Metropolitlikte üç kitap çalışmasını inceledim... Yangında harabeye dönüşmüş bir basımevini de gördüm..." (Raykov, 1983:430).

Selanik'te Aziz Atanasiy mahallesinde 100 kadar evin Bulgarlara ait olduğunu ve bu önemli Osmanlı merkezinde az sayıda Bulgar ailesinin oturduğunu vurgular: "Buradaki Bulgarların Yunanlardan ayırt edilmesi zordur çünkü Yunan üstünlüğü mevcuttur. Ben özellikle çalışmak için Selanik'e gelen Bulgarlarla ilgilenmek istedim... Özellikle Debre ve Manastır kasabalarından buraya terzi, işçi ve gıda alanında çalışmak için gelenlerin sayısı çoktur..." Grigoroviç Selanik'te Yunanların her alandaki üstünlüğünü örnekleyerek anlatırken Bulgarların buraya gurbete geldiklerini ve Yunanların bu üstünlük kavramlarına uymak için çoğu zaman kimliklerini gizlediklerini ve Yunanlar yanında kendilerini Yunan olarak ifade ettiklerini ima eder.

28 Nisan 1845 yılında Selanik'i terk eder ve Edesa'ya gider. Edesa'ya gelmeden Vardaryenicesi kasabası civarında 20'den fazla Bulgar köyünün bulunduğunu anlatır: "Edesa etkileyici bir konuma sahiptir. Bu kasaba

Metropolit'in ikamet ettiği yerdir. Nüfusun çoğunluğunu ise Bulgarlar oluşturmaktadır..." (Raykov, 1983:432)

Geniş bir vadi üzerinde yer alan Makedonya'nın Manastır ve Ohri kasabalarına doğru devam eden yolculuğunda Grigoroviç Manastır kasabasının Selanik'ten bile çok daha temiz olduğunu söyler. Manastır'ın Osmanlı İmparatorluğu'nda önemli bir askeri konumu olduğunu anlatırken burada serasker birliklerinin konuşlandığını vurgular. Grigoroviç'e göre Ohri kasabası çok zengin bir tarihi geçmişe sahiptir. Daha 9. yüzyıldan itibaren tarihi değeri ön plana çıkar çünkü burası Bulgar çarlarının başkenti olarak bilinir. Ayrıca Kiril ve Metodiy kardeşlerin taraftarları Eski Slavca'nın gelişmesi için buradaki çok sayıda manastırda eğitim faaliyetleri düzenlemişlerdir. Ohri'de 6 gün kalan Grigoroviç bu şirin kasabanın tarihini ve önemini ayrıntılarla anlatırken nüfusunun çoğunluğunu Türklerin, Ulahların ve Arnavutların oluşturduğunu fakat çok sayıda Bulgar ailesinin de yaşadığını anlatır. Hatta misafir olduğu Bulgar ailesinden övgüyle bahsederken Bulgarların Yunan din adamları ve eğitiminin baskısı altında yaşadıklarını ve bu yüzden ana dillerini çok rahat konuşamadıklarını, Bulgar ailelerinin sadece aile ortamında Bulgarca'yı konuşabildiklerini, okul ve eğitim kuruluşlarında ise Yunanca'yı kullanmak zorunda kaldıklarını üzümlerle not eder.

Grigoroviç'in de vurguladığı gibi söz konusu dönemde Ortodoks Patrikliğinde Rum kimliği ön plandadır. Çünkü Yunanlar ,Yunan Dilini ve Yunan dini geleneğini Osmanlı Devleti içindeki tüm Ortodoks Hristiyanlara dolayısıyla Bulgarlara da baskı yoluyla bile olsa benimsetmek isterler. Rum Ortodoks Patrikliğinin bu yöndeki baskıları doğal olarak Balkan Yarımadasındaki diğer Ortodoksları birbirinden ayrı kiliseler kurmaya yönlendirir. Böylece Rum Ortodokslarının Bulgarlara karşı uyguladıkları dini baskı, zaman içinde Bulgarların açıkça tepki vermelerine neden olur. Dolayısıyla Bulgarlar,19.yüzyılın başlarında Rum dini görevlilerini protesto etmeye başlarlar. Çünkü Bulgarlar kiliselerde Bulgarca vaaz anlatan Bulgar papazların görevlendirilmesinden yana tavır alarak bağımsız bir Bulgar Kilisesi'nin kurulması için çalışmalara başlarlar. Bu yöndeki çalışmalarında başarılı olmak için tabii ki Osmanlı yönetimiyle aralarını iyi tutmak zorundadırlar. Sonuç olarak 1848 yılında İstanbul'da ilk Bulgar kilisesinin kurulması için Osmanlı yönetiminden istedikleri desteği almayı başarırlar. Hatta 1870 yılında İlk Bulgar Eksaharklığı da Osmanlı yönetimi tarafından tanınmış olur.

Rus gezgini Ohri yolculuğuna dair izlenimlerini not etmeye devam eder. Ohri'de Slav kültürünün önemli abidesi olan Aziz Naum Manastırının Bulgar Çarı Mihail tarafından 10. yüzyılda inşa edildiğini ve Türklerin Aziz Naum'a olan özel ilgileri sayesinde manastırın yıkılmadığını da vurgular. Manastır hakkında ayrıntılı bilgiler verdikten sonra Ohri'ye 4 saat

uzaklıktaki Resne kasabasına doğru yol alırken oradaki Bulgar köylerini ziyaret edip kilise ve manastırlarda var olan elyazmalarıyla ilgili incelediklerini not eder. Resne’de çok sayıda Bulgar’ın yaşadığını bir Bulgar kilisesi ve bir Yunan okulunun olduğunu anlatır. İlgisini çeken konu tüm Makedonya bölgesinde Bulgarların sayıca daha çok olmalarına rağmen sadece kasabalarda değil köylerdeki kiliselerde bile ayinlerin Yunanca olarak yapılmasıdır. Yunanların Bulgarlar üzerindeki bu din hakimiyeti Rus bilim adamını oldukça rahatsız eder ve Yunan kilisesinin Bulgarlara karşı yürüttüğü bu asimilasyon politikasını kınamayı da ihmal etmez. Batıya doğru yolculuğuna devam ederken Veles, İştip, Radoviş ve diğer küçük kasabalardan geçer. Geniş vadi üzerinde bulunan bu küçük kasabaların Doğusunda yer alan ve Selanik’ten sonra ikinci önemli ticaret merkezi olan Serez’e gelir. Serez’de çoğunlukta Türkler, Yunanlar, daha sonra sayı olarak Ulahlar ve Bulgarlar vardır. Serez’de kaldığı 9 gün boyunca Ortodoks mabetlerini ziyaret eder ve yaptığı incelemelerle ilgili notlar alır. Ünlü Aziz İvan Rilski⁵ Manastırına gitmek için Melnik kasabasından geçmeye gitmeye karar verir. Melnik, Pirin dağlarında bulunan şirin bir Balkan kasabasıdır. Buradaki üç manastırda ilgisini çekecek çok değerli eski elyazmalarına rastlamaz. Melnik’ten bir kilise ve bir Bulgar okulunun bulunduğu Cumaya’ya geçer. Aziz İvan Rilski Manastırına gidebilmesi için kasabanın kaymakamı Osman Ağa’dan yardım ister ve Osman Ağa’dan olumlu cevap alır. En sonunda Grigoroviç, Slavlar arasında kutsal dini mekan olarak özel bir yere sahip manastıra ulaşır. Bu kutsal mekanda bulunmak Rus gezgini oldukça duygulandırır: “Manastırı dolaştım, papaz Neofit⁶ tarafından kurulan manastır okulunu ve kütüphanesini gördüm ve inceledim. Ünlü manastırın inşasında sadece Bulgarlar çalışmış. Manastırın mimarisinden Bulgar halkının ne denli zevk sahibi olduğu belli oluyor. Mimarlar Manastır kasabasından gelen Bulgarlarmış. Manastır bir ucu daha uzun olan kare şeklindeki bir yer üzerinde kurulmuş. Doğu cephesi bu kare çizgisini aşarak biraz daha uzundur. Manastırın bu şekilde inşa edilmesi zeminindeki kayalıklardan kaynaklanmaktadır. Bir köşesi daha uzun olan bu kare alanda din adamlarının kaldığı tek kişilik hücre odalar var. Manastırı ziyaret eden misafirler için ayrılan odalar ve 16 tane muhteşem küçük kilise olarak adlandırılan paraklisler de vardır. Manastırın Meryemana’nın Doğuşu isimli baş kilisesi avlunun ortasında yer alır. Bu muhteşem yapı dış cephesinde üç büyük kubbeyle süslenmiştir... İç kısmı bölümlere ayrılmadığı için genişliği

⁵ İvan Rilski – 876–946 yılları arasında yaşamış olan ve ruhanilere manastırlardaki şaşaaaya sırt çevirip dağ mağaralarına çekilmeleri çağrısında bulunan dinsel münzevi öğretinin kurucusu olan ve Bulgar kilisesinin en büyük saygı gösterilen azizlerinden biri. (Bkz. Dimitir Angelov – *Bogomilstvoto v Bulgariya*, Sofya, 1969).

⁶ Neofit Rilski (1793-1881) – Bulgarca gramer, sözlük ve kilise kitapları yazmış olan Bulgar Uyanış Çağının önde gelen isimlerinden biri. (Bkz. *Reçnik na bulgarskata literatura, tom 2*, s. 443, Sofya, 1977).

çok fazladır. Kubbeleri ve kemerleri dokuz beyaz ve altı siyah taştan yapılmış sütuna dayanmaktadır. Giriş kapılarının yanında bulunan ve mukaddes resimlerin yerleştirildiği ikonostas veya rafların yanında Aziz İvan Rilski'nin mezarı bulunmaktadır..." (Raykov, 1983:445) Rus gezgin manastırda kaldığı sürece manastır okulunu da ziyaret eder. Okuldaki dini eğitime ve düzene hayran kalır. Burada Bulgaristan'ın farklı bölgelerinden gelen din adamlarıyla tanışır ve uzun uzun onların dertlerini dinler: "Bulgar din adamlarıyla görüşerek onların manevi dünyasını ve yeteneklerini daha iyi anladım, ayrıca bu sürede ihmal edilen ve önemsenmeyen bu halka önem vermeyi öğrendim..." (Raykov, 1983:446) Manastırda görevli din adamları Grigoroviç'e var olan eski Slav yazmalarını gösterip yazmalarla ilgili bilgi verirler. Manastırın etrafında keşişlerin ve Aziz İvan Rilski'nin kaldığı ve içinde oruç tuttuğu iki mağarayı da ziyaret eder. Papazlar Rus gezgini Aziz İvan Rilski'nin kaldığı ayrı bir küçük mağaraya da götürürler. Buradaki dar girişten içeriye girildiğinde, uçuruma atıldığı dikey kayayı da görür.

Grigoroviç burada kaldığı yirmi günden sonra yolculuğuna Kuzeye doğru devam eder çünkü amacı Sofya şehrine gitmektir. Sofya'ya giderken birçok Bulgar köyü ile ilgili ve buradaki Bulgarların sayısı, okulu ve kiliseleriyle ilgili bilgiler edinerek bunları not eder. Sofya ile ilgili gözlemleri şöyledir: "Sofya İskır nehrinin vadisinde kurulmuştur. Yirmi mahalleden oluşmaktadır. Bu mahallelerde Bulgarlar dışında çok sayıda Türk ve Museviler de yaşamaktadır..." (Raykov, 1983:449). Niş paşalığı yapmış Sofya kaymakamını ziyaret edip yardımcı olmasını istediğinde Osmanlı kaymakamından olumlu cevap alır ve yanına da rehber olarak bir sipahi görevlendirilir. Grigoroviç Sofya Türklerinin kendisini herkesten çok daha sıcak karşıladığını vurgular. Yanındaki sipahi Sofya kiliseleri ve camilerini dolaştırırken bu mabetler hakkında anlattıklarıyla Rus gezgini hayran bırakır. Sofya'da Aya Sofya ve Gül camisini ziyaret eder. Aya Sofya ve Gül cami kiliseden camiye dönüştürülmüş iki muhteşem yapıdır. Camiler dışında Sofya'da sekiz kilisenin var olduğunu hatta Metropolitliğin çok temiz ve göz alıcı bir konağı olduğunu da not eder. Grigoroviç'in burada da dikkatini çeken konu Bulgarların çoğunlukta olduğu bu şehirde bile kiliselerdeki ayinlerin Yunanca olarak gerçekleşmesidir. Bu olay daha önce de olduğu gibi Rus gezgini çok üzer.

Sofya'dan sonra Bulgarlar tarafından Plovdiv, Osmanlılar tarafından Filibe olarak adlandırılan kasabaya doğru yola çıkar: "Filibe göz alıcı bir vadiye bulunur diye devam eder gezgin. Nüfusu altmış bin civarındadır. Burada Türkler, Yunanlar, Museviler, Ulahlar, Ermeniler ve Bulgarlar yaşamaktadır..." (Raykov, 1983:451). Rus gezgin Filibe'de de kaymakamı ziyaret edip ondan yardım ister. Filibe'de özellikle Bulgarların oturdukları mahalleleri dolaşır. Filibe'ye yakın birçok köyü dolaşarak Bulgar okul ve kiliselerini ziyaret eder. Balkanları ziyaretinin son durağı da Tırnovo ve

Ruşçuk kasabalarıdır: “Eski Slavlığın hayranları için tüm tarihi zamanlardan geçip dolaşmak unutulmaz bir gezidir” (Raykov, 1983:458) diyerek buralardan ayrılır.

Grigoroviç Slavlık konusunda çok hassas davranan son derece bilinçli bir gezgin olarak dikkatimizi çeker. Amacı Balkan topraklarını dolaşırken Eski Slavca yazmalar dışında yüzyıllık Bulgar kiliseleri, manastırları, kütüphaneleri, ve okullarını ziyaret edip buralardaki manevi hazineyi keşfetmek ve bunlarla ilgili notlarını tarihi bir zenginlik olarak gelecek nesillere bırakmaktır. Özellikle Bulgar halkının siyasi ve sosyal konumunu büyük bir ilgi ve hevesle araştırması ve de Bulgar kilise ve okullarındaki Yunan asimilasyon politikasını ayrıntılı bir şekilde ortaya koyup bir Rus olarak Bulgar kardeşlerinin maruz kaldığı bu baskıları büyük bir acı olarak yansıtması, onun Slavlık bilincine ne denli önem verdiğinin göstergesidir.⁷

Grigoroviç’in bu gezisi esnasında özellikle Bulgarlarla ilgili sunduğu değerli bilgilere ulaşması günümüzde bu alanlardaki araştırmalarda önemli kaynakçalar olarak değerlendirilmektedir.

---

⁷ Konuyla ilgili daha ayrıntılı olarak, bkz. Justin McCarthy – *Osmanlı’ya Veda*, Çeviren Mehmet Tuncel, İstanbul, 2006).

KAYNAKÇA

- ANGELOV, . Dimitir. (1969). *Bogomilstvoto v Bulgariya*. Sofiya.
- MAKARİOPOLSKİ, İlarion. (1925) *Mmitropolit Turnovski*. Sofiya.
- MCCARTHY, Justin. (2006). *Osmanlı'ya Veda*. (Çeviren Mehmet Tuncel). İstanbul.
- MİRÇEV, Kiril. (1956). *Starobılgarski ezik*. Sofiya.
- RAYKOV, Dimitir. (1983). *Bılgarite i Bulgariya v Starata Ruska Knijnina*. Sofiya.
- TSANEV, Georgi. (1977). *Reçnik na bılgarskata literatura*. 2 tom. Sofiya.